

Недря Кирило Михайлович,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук,
тренер Національної поліції України

ПСИХОЛОГІЯ КОРУПЦІЇ: ГРА БЕЗ ПРАВИЛ

В умовах відсутності витриманого політичного та суспільного вектору розвитку держави, а також подолання традицій автократичного управління, корупція подекуди помилково сприймається як певна система стримувань і противаг, або, кажучи мовою медиків, як свого роду рідина, яка полегшує «тертя суглобів». Таке бачення сприймається як досить зрозуміле пояснення ситуації у перехідних суспільствах, тим паче на теренах пострадянського простору. Так, за рейтингом поважної організації Transparency International, Україна перебуває на 126 місці (за підсумками 2019 р. (рейтинг опубліковано у січні 2020 р.) за індексом сприйняття корупції і входить до 40 найбільш корумпованих держав, що є більш ніж поважною причиною пошуку аргументів [1].

За таких умов, перед державою постає не стільки проблема де і як шукати/навчати нових держслужбовців (у тому числі і відома практика запрошення на менеджерські посади громадян інших держав), а формування чіткого набору якостей, якими мають вони володіти, та, власне, імпліментувати їх у свій управлінський та кадровий підхід. Відповідно, подібний пошук починається з намагань визначити та зафіксувати причини існування корупції в суспільстві, у відповідності до яких потрібно визначати якості, що допомагали б їхньому власнику у ліквідації причин.

Серед причин корупції зазвичай виділяють – історичні, економічні, політичні, культурні. Вони сприймаються як абсолютно типові, і такі, що не потребують додаткового пояснення, а також, що більш важливо, – виправдання, адже «це обумовлено минулим і ми тут ні до чого», або – «так робили ще наші діди та баби». І, безумовно, такий профайлінг цілком може мати місце. Однак, куди рідше говорять про колективно-психологічні та індивідуально-психологічні фактори корупції. А починати, у більшості випадків (якщо не в усіх), слід саме з них.

Багато правозахисників, фахових юристів та юридичних психологів, вважають, що будь-які зовнішні обставини не можуть бути визначені, як причини правопорушення. Таке може мати місце лише у випадку, коли зовнішні (видимі) причини/обставини/умови, співставляються з внутрішніми завдатками та рисами людини, як учасника і творця зовнішніх умов. Одна з таких внутрішніх рис – мотивація та рушійні сили активності людини,

особливо службовця.

Традиційно виділяють два основні мотиви корупційної поведінки особи. Перший з них, досить очевидний і зазвичай, вважається ключовим – прагнення до отримання матеріальних благ, або преференцій у їхньому здобутті. Другий – більш цікавий, з психологічної точки зору, який розглядається у ставленні до корупції, як до небезпечної та захоплюючої гри.

Наша думка полягає в тому, що ігрові мотиви, присутні у корупційній поведінці, переплітаються з корисливими, тим самим посилюючи один одного та мотивуючи на розвиток не лише власних діянь, а і на розбудову мережі та втягнення у неї більшої кількості «гравців». Така ігрова модель, на погляд автора, досить якісно продемонстрована у художньому фільмі «Спіймай мене, якщо зможеш», який знято на реальних подіях. У ньому, головний герой, будучи підлітком, стає одним з найбільш фахових та невловимих для ФБР шахраїв та фальшивомонетників США, але для якого це була здебільшого гра у наслідок психологічної травми від розлучення батьків та потреби швидкого дорослішання. Безумовно, що травма не є визначальною у цьому сенсі, як і наше спрощене пояснення, але, тут ключове – гра.

Для особистості, схильної до корупційних діянь, характерне переважання матеріальних цінностей над духовними, що, як правило, зумовлює її вибір в ситуації конфлікту інтересів між особистими і суспільно значущими інтересами на користь особистих інтересів.

Таким чином, для персони, яка схильна до корупційної поведінки, мірилом щастя є багатство та саме матеріальні можливості, а головною цінністю – володіння чимось, а не буття, як таке. Для такого типу людей властиво осмислювати життя через матеріальні блага, прагнути до розкоші, бути незадоволеним власним життям і мати низьку самооцінку, яка підвищується виключно за допомогою формування власного пулу можливостей (матеріальних та владних), найбільш простим та коротким шляхом – гри (з законом). Тому і сприйняття таких діянь як злочину у них, здебільшого, взагалі відсутнє, і досить низьке у суспільній моралі та свідомості, адже це ж не «когось вбити». Показовим у цьому сенсі є соціальна реклама вже згаданої Transparency International, меседжем якої була фраза – «Корупція вбиває!», а однією з ілюстрацій слугувало зображення прямої лінії на кардіомоніторі, яка символізує смерть і інформація про те, скільки виявлено корупційних злочинів у медичній сфері. Реклама отримала лише критику з боку громади.

Також, для вищезазначеного типу людей характерно бачити джерело управління життям переважно у зовнішньому середовищі – в інших людях, долі, обставинах, докільлі. Тому, створюється чітка ієрархія статусів «гравців», в залежності від їхнього досвіду у «грі», досягнень, оточення та «ігрового клану», популярності серед гравців, тощо. А те, що ми бачимо і називаємо «наглістю» та «ненажерливістю», коли навіть викрита людина продовжує власні намагання і зазіхання на посади з корупційним ризиком, так не сприймається самим учасником. З точки зору психології, це – залеж-

ність. А з точки зору психології гри – азарт, який і є рушійною силою, мотиватором, правопорушень та злочинних діянь.

У психології існують спеціальні методики, за допомогою яких можна дослідити і визначити рівень антикорупційної стійкості людей, що виконують свою діяльність в умовах підвищених корупційних ризиків. І, очевидно, що боротьба з корупцією в Україні буде приносити більше плодів, якщо у розробці антикорупційних програм використовуватимуть психологічний, науково обґрунтований, супровід, зокрема – спеціальні методики визначення схильності до корупції. Це свого роду превенція дій, або, у ключі тематики нашої доповіді – допуск до «гри» та забезпечення доброчесності її правилам. І це саме так, оскільки така введена у нормативно-правове поле гра, має чітку назву – лобізм.

Отже, психологія корупції як діяння, цілком може бути досліджувана методами поведінкового аналізу та ігрової концепції і, що цікаво, вони ж можуть бути корисними і з точки зору контролю над нею.

Очевидно, що сьогодні більшою мірою виділяється проблема не стільки, де і як шукати нових держслужбовців, скільки кого саме, точніше – людей з якими якостями. У даному випадку спеціальні психологічні дослідження на схильність до корупції при прийомі на визначений перелік посад, могли б виявитися гарним фільтром. Безумовно, що як контраргумент можна навести використання нині поліграфів. Ну що ж, відповімо на це питанням: а чи можна виявити брехню, яку сам піддослідний сприймає як правду? Адже це гра, хоча і реальна. А отже і правдива. Окрім того, у світовій практиці поліграфи вважаються застарілим інструментом і зазвичай є лише складовою більш широкого комплексу заходів.

Методики таких досліджень мають бути проєктивними – тобто такими, за допомогою яких досліджувалися б фундаментальні властивості особистості, пов'язані зі схильністю до корупційної поведінки та згадуваного автором азарту.

Неоднозначним є питання, якою мірою національна ментальність впливає на схильність людей тієї чи іншої нації до корупції. В українському експертному середовищі є різні думки з приводу того, яку роль відіграє український менталітет у високому рівні корупції в країні. Одні кажуть, що поширеність корупційного способу життя в Україні безпосередньо пов'язана з особливостями нашого національного характеру. Інші кажуть, що український менталітет тут ні до чого.

У даному випадку, більш актуально говорити не про корупцію, а загалом про специфіку національної правосвідомості, зокрема – прийнятих в нашому суспільстві моделях відношення до закону та його дотримання, а тут, як вже відмічалось – «це ж не вбивство».

У цьому контексті українські дослідники Є. Мануйлов і О. Дзьобань у роботі «Українська правова ментальність: до проблеми розуміння сутності» дають доволі критичну оцінку українській правосвідомості: «Прояв нігілізму стосовно соціальної цінності права, на жаль, є специфічною рисою українсь-

кої ментальності. Багатовікова історія нашої держави – очевидне тому підтвердження. Юридичні цінності в українському суспільстві не сприймали й не сприймають як необхідні для існування й до сьогодні» [2].

За словами вчених, повсякчасне порушення правових приписів, приховане, а часом і відкрите нерозуміння фундаментальних цінностей правової реальності – усе це і багато іншого є в сутності української правової ментальності проявом жорсткого юридичного нігілізму.

«Цей вид правового нігілізму є реальною загрозою для духовної культури суспільства. Право-аксіологічний нігілізм українського етносу суттєво гальмує розвиток правової культури, права, правопорядку, законності, що на фоні загальної соціальної, духовної, моральної, культурної кризи суспільства й держави лише ускладнює ситуацію в країні», – зазначають дослідники [2].

Такі невтішні висновки Є. Мануйлова і О. Дзьобань зробили декілька років тому. Очевидно, подібні речі у короткостроковій або навіть середньостроковій перспективі не змінюються, навіть зважаючи на події останніх років в Україні, оскільки це гра у довгу, де нульову толерантність до корупції не можна виховати чи виграти, її можна лише купити, доповнивши правила гри і назвавши її лобізм, тим самим увівши її в законодавчо врегульовану площину, а матеріальні блага «гравців» перетворивши на оподатковуваний прибуток, що за допомогою засобів масової інформації легко може стати ще одним атрибутом статусу «гравця» - статус платника податків.

---

1. Індекс сприйняття корупції у світі. Режим доступу: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення 10.11.20 р.)

2. Мануйлов Є. М., Дзьобань О. П. Українська правова ментальність: до проблеми розуміння сутності. Гуманітарний часопис. 2007. №4. С. 8-52.

Палешко Яна Сергіївна
старший науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
з дослідження проблем протидії
організованим злочинності та корупції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

ВПЛИВ КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ НА СТАН ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Тіньова економіка залишається однією з найсуттєвіших загроз для економічної безпеки держави, що загострює соціально-економічну кризу в Україні та негативно позначається на її міжнародному іміджі.